

***Konferencja „Losy i znaczenie dziedzictwa
po klasztorach skasowanych na obszarze
Prus Zachodnich i Wschodnich oraz Pomorza”,
Przysiek pod Toruniem, 7–9 listopada 2013 roku***

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2013.067>

W dniach 7–9 listopada 2013 roku w Przysieku pod Toruniem odbyła się konferencja naukowa zorganizowana w ramach projektu „Dziedzictwo kulturowe po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz na Śląsku w XVIII i XIX wieku: losy, znaczenie, inwentaryzacja” finansowanego w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (Narodowy Program Rozwoju Humanistyki w latach 2012–2016). Założeniem organizatorów konferencji – Marka Derwicha (Wrocławskie Towarzystwo Miłośników Historii i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego), Waldemara Rozynkowskiego oraz Piotra Olińskiego (Instytut Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu) – była prezentacja wyników badań związanych z projektem.

Po uroczystym otwarciu obrad i powitaniu gości pierwszy zabrał głos Marek Derwich, który w wystąpieniu: *Bazy danych w projekcie „Dziedzictwo kulturowe po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz na Śląsku w XVIII i XIX wieku: losy, znaczenie, inwentaryzacja”*: *sporządzanie i korzystanie* omówił główne cele projektu oraz zaprezentował jego część informatyczną, czyli portal projektu oraz bazę danych dotyczącą skasowanych klasztorów.

Pierwszy panel obrad poświęcony został kasatom reformacyjnym. Maja Gąssowska w referacie pt. *Reformacja jako koniec monastycyzmu inflanckiego w XVI w. – zarys problematyki* przedstawiła losy klasztorów inflanckich – ze szczególnym uwzględnieniem franciszkanów i dominikanów – likwidowanych decyzjami władz miejskich, zapadającymi pod wpływem reformacyjnych prądów i niejednokrotnie wiążących się z tumultami miejskimi. Następnie Krzysztof Guzikowski w wystąpieniu *Kasata opactw cysterskich na Pomorzu Zachodnim* omówił proces kasacji zakonów cysterskich na wska-

zanym terytorium, zapoczątkowany decyzją sejmu w Trzebiatowie w 1534 roku. Prelegent zwrócił uwagę na znaczenie działalności Jana Bugenhagena w czasie tych kasat, podkreślił także łagodniejszy przebieg likwidacji zakonów żeńskich, ze względu na zwyczaj posyłania w ich szeregi córek bogatych rodzin szlacheckich. Z kolei Waldemar Rozynekowski w referacie pt. *Dziedzictwo kulturowe po zakonie krzyżackim na obszarze Prus – wybrane zagadnienia* zaprezentował pozostałości dziedzictwa kulturowego po zakonie krzyżackim, skupiając swoją uwagę na dziejach klasztornych kaplic i ich wyposażenia.

Kolejna część obrad dotyczyła materiału źródłowego związanego z kasatami zakonów. Wystąpienie Ewy Lichnerowicz – *Druki i rękopisy z opactwa cystersów w Oliwie w zbiorach PAN Biblioteki Gdańskiej* – stanowiło opis projektu inwentarza zbiorów pochodzących ze wskazanego w tytule klasztoru, z których większość znajduje się w zbiorach PAN Biblioteki Gdańskiej. W referacie pt. *Mobilia ze skasowanych klasztorów dominikanów i karmelitów w Gdańsku w inwentarzach zbiorczych akt kasacyjnych pruskiego Ministerstwa Wyznań w Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz w Berlinie* Sławomir Kościelak zaprezentował zestawienia wybranych mobiliów pozostałych po klasztorze dominikanów z kościołem św. Mikołaja oraz klasztorze karmelitów trzewickowych z kościołem św. Jana w Gdańsku na podstawie XIX-wiecznych inwentarzy sporządzonych przez samych zakonników. Karol Maciejko w swoim wystąpieniu pt. *Archiwalia poklasztorne w zasobie Archiwum Państwowego w Olsztynie* omówił elementy składowe dwóch zespołów archiwalnych pochodzących ze skasowanych klasztorów (zespoły: Klasztor Ojców Bernardynów w Lubawie oraz Klasztor Ojców Bernardynów w Barczewie). Autor omówił stan zachowania dokumentów oraz zwrócił uwagę na informacje dotyczące zakonnej spuścizny, które można znaleźć w aktach urzędowych. Na koniec Karolina Stanilewicz w referacie pt. *Paramenty siostr norbertanek w Żukowie – ich losy po kasacie klasztoru i znaczenie dla rozwoju kultury artystycznej Pomorza* przedstawiła historię pracowni hafciarskiej oraz nieliczne zachowane hafty siostr norbertanek. Prelegentka wskazała, że siostry, ucząc sztuki haftowania, przyczyniły się do rozwoju hafciarstwa w regionie, przez co także oddziaływały na kulturę kaszubską.

Drugi dzień obrad rozpoczął panel zatytułowany „Przed i po kasacie”. Pierwszy zabrał głos Rafał Kubicki, który w wystąpieniu zatytułowanym

Wybrane źródła dotyczące kasaty klasztorów bernardyńskich w Prusach Zachodnich w pierwszej połowie XIX w. przedstawił etapy charakterystyczne dla procesu kasaty klasztorów, wskazał związane z tym typy dokumentacji oraz zwrócił uwagę na kierunki dalszych prac, a więc możliwość rekonstrukcji materialnej spuścizny czy odtworzenia składu osobowego konwentów. Referat Piotra Olińskiego pt. *Spory benedyktynek toruńskich z władzami pruskimi w związku z działaniami kasacyjnymi* dotyczył przebiegu sporu benedyktynek toruńskich z władzami miasta o folwark Golubski (część wsi Mokre). Badacz poświęcił swoje rozważania m.in. prawnym aspektach konfliktu, w tym ocenie zapadłego wyroku, przyznającego majątek benedyktynekom.

Kolejne referaty prezentowały procesy likwidacyjne oraz dzieje poklasztornych spuścizn. Leszek Zygmunt (Zygner) (*Kasata klasztorów w diecezji płockiej pod pruskim panowaniem*) przedstawił przykłady dwóch skasowanych klasztorów ze wskazanego obszaru – franciszkanów konwentualnych w Wyszogrodzie oraz dominikanów w Płocku, upatrując genezy ich likwidacji w polityce kolonizacyjnej władz pruskich. Andrzej Buczyło wygłosił referat poświęcony kasacie klasztoru karmelitów trzewickich w Bielsku Podlaskim (*Kasata i losy pokasacyjne klasztoru karmelitów w Bielsku Podlaskim*). Rafał Witkowski (*Kasata kartuzji Domus Paradisi Mariae i losy majątku poklasztorowego*) dokładnie zanalizował przebieg kasaty klasztoru kartuzów z Raju Maryi pod Gdańskiem, uwzględniając przy tym analogie do kasaty klasztoru cystersów w Pelplinie. Z kolei Maksymilian Kuśka (*Likwidacja klasztorów braci miłosiernych w Gdańsku i Łowiczu i dziedzictwo po nich pozostałe*) omówił dzieje i kasatę dwóch klasztorów bonifratrów, podkreślając przy tym fakt, że zachowało się po nich wyjątkowo mało źródeł i innych świadectw ich istnienia.

W części poświęconej losom druków i muzykaliów znalazło się wystąpienie ks. Wojciecha Zawadzkiego pt. *Księgozbiory klasztorów męskich w Prusach Zachodnich w okresie ich kasaty*, w którym badacz szczegółowo przedstawił koleje losów oraz stan księgozbioru pozostałego po kasacie klasztorów franciszkańskich na wskazanym obszarze. W kolejnych wystąpieniach prelegentki przedstawiły wydarzenia dotyczące pokasacyjnych losów następujących budowli: Katarzyna Błoch – klasztoru w Trzemesznie (*Zespół poklasztorowy w Trzemesznie. Stan badań archeologiczno-architektonicznych i perspektywy badawcze*), Joanna Napierała – kolegium jezuickiego w Poznaniu (*Losy zabudo-*

wań kolegium jezuitów w Poznaniu po jego kasacie w 1773 r.), Anna Niklas – kościoła reformatów w Grudziądzu (*Historia i architektura dawnego kościoła reformatów w Grudziądzu*), Anna Cicha – klasztoru benedyktynek w Toruniu (*Klasztor benedyktynek toruńskich – od spichrza do muzeum*).

Ostatni panel konferencji dotyczył dziejów wyposażenia artystycznego skasowanych zakonów. Bożena Grabowska w swoim wystąpieniu zatytułowanym *Losy dziedzictwa po opactwie cystersów w Mironicach (sekularyzowane w 1539 r.)* opisała obiekt znany jedynie z rycin, planów oraz badań archeologicznych. Z kolei Witalij Rosowski w referacie pt. *Z Kresów Wschodnich na Ziemię Odzyskane. Losy cudownego obrazu Pana Jezusa z klasztoru ojców reformatów w Dederkałach na Wołyniu* przedstawił dzieje klasztoru, zwracając uwagę na historię skradzionego w latach osiemdziesiątych XX wieku cudownego obrazu Pana Jezusa Ukrzyżowanego. Ostatni referat – *Pokasacyjne losy kompozycji krajobrazowych cystersów oliwskich* – wygłosiła Małgorzata Milecka. Omówiono w nim stan dobrze zachowanego parku w Oliwie, łączącego w swoich założeniach różne style i kompozycje roślinne.

Zebrani goście mogli także przeczytać referaty nieobecnych uczestników konferencji: Rafała Simińskiego (*Kasata klasztoru norbertanów w Białobokach w pierwszych dziesięcioleciach XVI wieku*), Rolanda Prejsa (*Kasata klasztoru kapucynów w Rywałdzie – losy mienia poklasztornego*) oraz Paoli Picardi (*The fate of the artistic heritage of the Pope's villa at the Magnalia and convent of Santa Maria della Concezione in Campo Marzio: cases of dissolution of monasteries in Rome after 1870*).

Wspólne obrady w gronie reprezentantów różnych dziedzin – m.in. historii, historii sztuki, archeologii – wywoływały burzliwe dyskusje i przyniosły propozycje współpracy i dalszych badań. Interdyscyplinarne spotkanie dowiodło konieczności prowadzenia wspólnych i wzajemnie uzupełnianych badań w zakresie podjętego tematu. Podsumowując obrady, Marek Derwich wyraził potrzebę możliwie szerokiego udostępniania informacji o zachowanych aktach i archiwaliach i innych świadectwach poklasztornych, które nie tylko dla historyków, ale również przedstawicieli innych dziedzin nauki okazują się często trudno dostępne.

Alicja Mutrynowska (Toruń)